

University of Groningen

Literaire intolerantie

Laurense, Maria Sofia

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1993

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Laurense, M. S. (1993). *Literaire intolerantie: een onderzoek naar het hoe en waarom van het verschil tussen 'echte' en 'triviale' literatuur (en kunst) in het bijzonder naar aanleiding van het werk van Th.W. Adorno en P. Bourdieu.* s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

I

Inleiding

Een van de eerste vragen waarop de theoretische literatuurwetenschap een antwoord zou moeten kunnen geven, betreft haar object, de literatuur. Wat ís literatuur nu eigenlijk, waarin onderscheidt zij zich van niet-literatuur?

Een grondlegger van de hedendaagse theoretische literatuurwetenschap in Nederland, Frank Maatje, ging in zijn antwoord op deze vraag uit van het begrip 'fictionaliteit': literaire teksten omschreef hij als taaluitingen, waarvan de tekens "geheel of in ieder geval overwegend niet-referentieel zijn".¹ Op grond van een dergelijke definitie zou het mogelijk zijn een onderscheid te maken tussen literatuur en teksten die primair zakelijk beogen te zijn. Ook hebben de letterkundigen zich in de loop van de geschiedenis leren beperken tot de bestudering van een aantal tekstuele genres, zoals de lyriek, de dramatiek, de epiek en/of de roman.²

Maar met deze (overigens problematisch gebleken) pogingen het object van de literatuurwetenschap te bepalen, is de vraag 'wat is literatuur?' nog niet afdoende beantwoord. Zij kent, zoals Maatje tevens opmerkt, immers nog een andere dimensie, namelijk die van de literaire waarde en kwaliteit.³ Zo blijken lang niet alle gedichten en romans het predikaat 'literair' te verdienen: sommige fictionele teksten of subgenres worden zelfs uitdrukkelijk 'niet-literair' genoemd. Het werk van Proust en Thomas Mann wordt wel tot de literatuur gerekend, maar dat van Cartland veelal pertinent niet (zelfs als dat in zekere zin fictioneler van aard is dan dat van Proust en Mann); de poëzie van Baudelaire, Rimbaud en Gerhardt behoort wel tot de literatuur, maar de gedichten van Toon Hermans en de meeste scholieren doen dat niet; het sonnet en de psychologische roman maken als genre een goede kans om als literatuur serieus genomen te worden, maar de kasteel- en/of damesroman, de thriller, science fiction en de pornografische vertelling worden door de letterkundigen veelal gewantrouwd, genegeerd of hoogstens als negatief

1. F.C. Maatje, *Literatuurwetenschap. Grondslagen van een theorie van het literaire werk*. Utrecht: Oosthoek, 1974³, p. 16. Zie ook: R. Wellek en A. Warren, *Theory of Literature* (1942). Londen: Cape, 1966³, pp. 20-28.

2. J.J.A. Mooij, 'Wat is literatuur?', in: idem, *Tekst en lezer. Opstellen over algemene problemen van de literatuurstudie*. Amsterdam: Athenaeum etc., 1979, pp. 309-311.

3. Maatje, *Literatuurwetenschap*, p. 86.

Inleiding

canoniek referentiepunt aangeroepen.¹ De fictionele genres vallen in twee tegen- gestelde groepen uiteen: enerzijds hebben we te maken met waardevolle, 'literaire' teksten, met 'woordkunst' en 'echte', 'hoge' literatuur, of gewoon kortweg met 'literatuur'; anderzijds is er sprake van een grote, soms nog in tweeën gesplitste² verzameling van minderwaardige verhalen, gedichten en toneelstukken die 'niet-literair' zijn en die in het Nederlands wordt aangeduid met meestal pejoratief bedoelde termen als 'lectuur', '(literaire) kitsch', 'pulp', 'keukenmeidenromans', 'boulevardlectuur', 'massaliteratuur', 'stuiverromannetjes', 'leesvoer', 'consumptieliteratuur', 'para-' of 'subliteratuur' en 'triviale literatuur'.

Deze tweedeling binnen de literatuur tussen 'literair' en 'triviaal', tussen 'hoog' en 'laag' vormt het onderwerp van deze studie. Want hoewel het in de alledaagse (al dan niet academische) omgang met literatuur over het algemeen als vanzelfsprekend wordt aangenomen dat er een groot kwalitatief verschil bestaat tussen de nieuwste roman van Hermans (W.F.) of Mulisch en de laatste aflevering van de exemplarische Bouquetreeks, geheel onproblematisch is deze opinie niet.³ Zo is er door verschillende onderzoekers op gewezen dat het moeilijk zo niet onmogelijk zou zijn om op objectieve (formele, stilistische) gronden vast te stellen waarom de verhalen over de avonturen van Odysseus en Lancelot wel en die over James Bond en Old

1. Zie: J.J.A. Mooij, 'De zin van een literaire canon', in: idem, *De wereld der waarden. Essays over cultuur en samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff, 1987, pp. 121-122.

2. In bijvoorbeeld de tussenklasse van de betere, maar nog altijd dubieus-middelmatige 'Unterhaltungsliteratur' en de lage 'Trivialliteratur' (H.F. Foltin, 'Die minderwertige Prosaliteratur. Einteilung und Bezeichnungen', in: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 39 (1965), nr. 2, pp. 288-323; M. Beaujean, *Der Trivialroman in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Die Ursprünge des modernen Unterhaltungsromans*. Bonn: Bouvier, 1964, p. 188; H. Link, *Rezeptionsforschung. Eine Einführung in Methoden und Probleme*. Stuttgart etc.: Kohlhammer, 1976, pp. 64-77; H.D. Zimmermann, *Trivialliteratur? Schemaliteratur! Entstehung, Formen, Bewertung*. Stuttgart etc.: Kohlhammer, 1982², pp. 19-27). Harald Weinrich betoogt hierover dat de *driedeling* van de antieke genretheorie na de middeleeuwen werd vervangen door een 'bipolaire leer' (H. Weinrich, 'Hoch und Niedrig in der Literatur' (1972), in: G. Pilz en E. Kaiser (red.), *Literarische Wertung und Wertungsdidaktik*. Kronberg: Scriptor, 1976, p. 138). Helfer ziet zelfs een verband tussen deze trichotomie en de herkomst van de term triviaal (Ch. Helfer, 'Zum Verhältnis von Trivialität und Primitivität', in: H. de la Motte-Haber (red.), *Das Triviale in Literatur, Musik und bildender Kunst*. Frankfurt: Klostermann, 1972, p. 260).

3. Zie voor een poging om deze problematisering van het begrip 'literaire waarde', dan wel het eerdere gebrek daaraan historisch te verklaren: R. Grimm en J. Hermand, 'Vorwort', in: idem (red.), *Popularität und Trivialität [...]*. Frankfurt: Athenäum, 1974, pp. 1-6 en (over met name de situatie in de Anglo-amerikanistiek): B.H. Smith, 'Contingencies of Value', in: *Critical Inquiry* 10 (1983), pp. 2-11.

Inleiding

Shatterhand niet tot ons culturele erfgoed behoren.¹ En beroemd in dit verband zijn ook de teksten en (sub)genres die in de loop van de geschiedenis de sprong van literair naar triviaal (de sentimentele roman) of omgekeerd (het volkssprookje, de roman) hebben gemaakt.² Ook kan men zich afvragen waarom dit onderscheid zo absoluut en categorisch gemaakt wordt; waarom het werk van bijvoorbeeld Courths-Mahler niet als 'literair minder geslaagd', maar als niet- of zelfs anti-literair wordt beoordeeld.³ Waarom zijn sommige, zelfs 'mislukte', romans en genres wel de aandacht van de literaire kritiek en de letterkunde waard en wordt er van andere al bij voorbaat aangenomen dat zij van geen enkel literair of literair-historisch belang zijn,⁴ terwijl zij toch niet zelden een groot publiek weten te boeien?

In dit proefschrift wil ik een antwoord geven op de vraag: 'Hoe en waarom wordt er in de literatuur een categorale dichotomie aangebracht tussen 'hoge' en 'lage' literatuur?'.

Onder 'literatuur' versta ik hier: alle talige en schriftelijke constructies die fictioneel zijn en/of die tot de literaire hoofdgenres lyriek, dramatiek en epiek behoren. Het adjectief 'literair' (dat hierboven nog in beperkte zin werd gebruikt) hoort in het onderstaande bij deze brede, nog niet evaluatieve betekenis van 'literatuur'. Onder 'hoge literatuur' wordt verstaan: die litera-

1. Zie bijvoorbeeld: H. Kreuzer, 'Trivialliteratur als Forschungsproblem. Zur Kritik des deutschen Trivialromans seit der Aufklärung', in: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 41 (1967), pp. 175-176; D. Novitz, 'Ways of Artmaking: The High and the Popular in Art', in: *British Journal of Aesthetics* 29 (1989), nr. 3, p. 215; R. Shusterman, 'Form and Funk: The Aesthetic Challenge of Popular Art', in: *British Journal of Aesthetics* 31 (1991), nr. 3, p. 207.

2. Zie: Kreuzer, 'Trivialliteratur als Forschungsproblem', pp. 185-186 en: J.J.A. Mooij, 'Semi-literatuur en kitsch', in: idem, *Idee en verbeelding*. Assen: Van Gorcum 1981, p. 12, die de voorkeur geeft aan de term 'semiliteratuur'. Uiteraard moet hier ook worden verwezen naar Tynjanovs idee van de literaire evolutie, volgens welke genres zich van het centrum naar de periferie (of omgekeerd) van de literatuur bewegen (J. Tynjanov, 'Het literaire feit' (1924), in: W.J.M. Bronzwaer et al. (red.), *Tekstboek algemene literatuurwetenschap. [...]*. Baarn: Ambo, 1977, p. 263).

3. Hermann Broch is hierin zeer stellig: "Der Kitsch ist nicht etwa 'schlechte Kunst', er bildet ein eigenes, und zwar geschlossenes System, das wie ein Fremdkörper im Gesamtsystem der Kunst sitzt oder, wenn Sie wollen, neben ihm sich befindet: es läßt sich - und das ist keine bloße Metapher - mit dem System des Antichrist in seinem Verhältnis zu dem des Christ vergleichen" (H. Broch, 'Einige Bemerkungen zum Problem des Kitsches. Ein Vortrag' (1950), in: idem: *Schriften zur Literatur 2 (Theorie)*. Frankfurt: Suhrkamp, 1975, p. 169). Zie ook Tomas Kulka's opmerking: "Kitsch isn't simply an artistic failure - a work which had somehow gone wrong [...] Kitsch has a definite [artistic] appeal" (T. Kulka, 'Kitsch', in: *British Journal of Aesthetics* 28 (1988), nr. 1, p. 18).

4. Bijvoorbeeld door Maatje, *Literatuurwetenschap*, p. 96; Mooij, 'Semi-literatuur en kitsch', p. 15.

Inleiding

tuur die gewaardeerd wordt als 'hoog' en 'echt'; de 'lage literatuur' is die literatuur die als 'laag', 'triviaal', 'kitsch' e.d. wordt veroordeeld en die Helmut Kreuzer definieerde als "Bezeichnung des Literaturkomplexes, den die dominierenden Geschmacksträger einer Zeitgenossenschaft ästhetisch diskriminieren" en als "die minderwertige Unterschicht in einem Zweischichtenschema der literarischen Wertung".¹ De 'dichotomie' (van het Griekse διχοτομew: 'in tweeën hakken, verdelen') betreft het principiële onderscheid dat tussen deze twee soorten literatuur wordt gemaakt.

Met het gebruik van de termen 'hoog' en 'laag' wil ik abstraheren van de soms aanzienlijke betekenisverschillen tussen termen als 'massaliteratuur', 'populaire literatuur' en 'literaire kitsch' en van de verschillen in visie die wellicht in deze woordkeus besloten liggen.² Zo suggereert het begrip 'massaliteratuur' dat haar waardeloosheid te maken heeft met de grootte van haar publiek, terwijl een aanduiding als 'damesliteratuur' en het (soms positief bedoelde) begrip 'populaire literatuur'³ iets over de geslachtelijke of sociologische achtergronden van haar lezers lijkt te beweren; de term 'kitsch' lijkt zich daarentegen vooral te baseren op een inhoudelijke kwaliteit (zoals sentimentaliteit) van het literaire produkt zelf. Een begrip als 'cultuurindustrie' verwijst primair naar de wijze van productie, terwijl de Duitse term 'Kolportageliteratur' in de eerste plaats iets zegt over de manier waarop ze gedistribueerd wordt en de (enigszins verouderde) aanduiding 'stuiverroman' iets zegt over de prijs van het drukwerk. Ook de plaats waar gelezen wordt (boulevard, trein, keuken, *Hintertreppe*) blijkt van betekenis te kunnen zijn. Minder bloemrijke, maar vergelijkbare nuanceverschillen vinden we ook tussen de termen die voor de hoge literatuur in omloop zijn, zoals 'zuivere literatuur' en 'eliteliteratuur'. De uitdrukkingen 'hoog' en 'laag' hebben het voordeel dat zij duidelijk maken dat het hier een (groot) verschil in waardering betreft, maar dat zij op voorhand nog niets zeggen over de oorzaak en

1. Kreuzer, 'Trivialliteratur als Forschungsproblem', pp. 185; 174.

2. Zie voor een voorbeeld van welke betekenis- en waarderingsverschillen tussen deze termen kunnen worden aangebracht: H. Denkler, 'Volkstümlichkeit, Popularität und Trivialität in den Revolutionslustspiele der Berliner Achtundvierziger', in: Grimm en Hermand, *Popularität und Trivialität* pp. 77-100. Een uitstekende semantische analyse van begrippen als 'populaire lectuur', 'massaliteratuur', 'volksliteratuur', 'kitsch', 'Schund', 'Unterhaltungsliteratur' ('ontspanningsliteratuur') en 'triviale literatuur' vindt men bij G. Fetzer, *Wertungsprobleme in der Trivialliteraturforschung*. München: Fink, 1980, pp. 18-35. Zie ook Mooij, 'Semi-literatuur en kitsch', pp. 13-15. Een aanmerkelijk minder geslaagde poging om het begrip 'triviaal' o.a. etymologisch te duiden werd ondernomen door M. Greiner, *Die Entstehung der modernen Unterhaltungsliteratur. Studien zum Trivialroman des 18. Jahrhundert*. Reinbek: Rowohlt, 1964, pp. 141-145.

3. Voor een nadere discussie over het (waarde)verschil tussen de 'massa' en het 'populaire' raadplege men Shusterman, 'Form and Funk', p. 203 en: H.J. Gans, *Popular and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste*. New York: Basic, 1974, p. 10.

Inleiding

de wenselijkheid van de dichotomie: ik prefereer ze om zowel hun relatief grote theoretische neutraliteit - aan de culturele almacht van de van oorsprong religieuze hoog-laag-metafoor valt moeilijk te ontkomen¹ - als om het feit dat ze het me mogelijk maken een begrip als 'massaliteratuur' te koppelen aan een eveneens meestal negatieve term als 'keukenmeidenroman'.

Het onderzoek zal voornamelijk beschrijvend en verklarend van aard zijn: het doel is inzicht te krijgen in de normen op grond waarvan de dichotomie zoal wordt gemaakt. En hoewel ik in de bespreking daarvan het kritische commentaar niet zal schuwen, zal ik mij pas in allerlaatste instantie laten verleiden tot algemene uitspraken aangaande de theoretische houdbaarheid van de dichotomie.

De studie richt zich vooral op de theorie van de dichotomie. Ik ga dus op zoek naar uitspraken van auteurs, critici en andere literatuurbeschouwers die het bestaan van de dichotomie motiveren dan wel bekritisieren. Deze selectie heeft natuurlijk haar beperkingen. Zo zal mijn aandacht in het bijzonder uitgaan naar diegenen die de dichotomie als een (al dan niet wenselijk) feit aanvaarden, waarmee de consensus over het bestaan van de dichotomie groter lijkt dan hij in werkelijkheid vermoedelijk is. De theoretici van de dichotomie houden zich nu eenmaal weinig bezig met al die randgevallen uit de schemerzone rond de grens tussen de hoge en de lage literatuur: men denkt liever aan de extreme tegenstelling tussen een doktersroman en een experimenteel gedicht dan aan de mogelijke trivialiteit waarmee de lagere goden of de gevallen engelen van de hoge literatuur zich inlaten of aan de eventuele hooglitteraire kwaliteiten van een 'betere' streek- of spionageroman - een gebrek aan nuance dat ik hieronder dan ook regelmatig van kanttekeningen zal voorzien.²

Dat betekent echter niet dat de dichotomie tussen de hoge en de lage literatuur niet reëel is. Met hun belangstelling voor de uitersten hebben haar

1. Vergelijk: Weinrich, 'Hoch und Niedrig in der Literatur', p. 137. Opvallende uitzonderingen hierop vormen Kreuzers bezwaren tegen een horizontale scheiding tussen 'onder en boven de lijn' en zijn pleidooi voor een 'verticale literatuurbeschouwing' (Kreuzer, 'Trivilliteratur als Forschungsproblem', p. 177) en Tynjanovs tamelijk 'platte' centrum-periferie-beeld (in de Nederlandse vertaling *glijdt* het oude centrum naar de periferie, terwijl nieuwe genres uit o.a. de *kuilen* van de periferie naar het centrum *toestromen*; Tynjanov, 'Het literaire feit', p. 263).

2. "we tend to think of high art only in terms of its most celebrated works of genius, while popular art is typically identified with its most mediocre and standardized products. But just as high art is no unblemished collection of masterpieces, so popular art is not an undifferentiated abyss of tastelessness where no aesthetic quality can be discriminated" (Shusterman, 'Form and Funk', p. 204).

Inleiding

theoretici een vocabulaire ontwikkeld, waarvan ook de minder strenge critici zich kunnen bedienen: zelfs in een milde beoordeling zal de kwalificatie 'kitsch' niet gauw als een aanbeveling gelden. Ook het besef dat waarderen een bij uitstek subjectieve zaak is, hoeft niet tot de conclusie te leiden dat de tweedeling binnen de literatuur nergens op is gebaseerd: de collectiviteit waarmee in dit 'hersenspinsel' wordt 'geloofd', maakt het tot een 'sociaal feit' dat nadere verklaring of toelichting behoeft.

Het is uitdrukkelijk niet mijn bedoeling een instrument te ontwikkelen waarmee voortaan op wetenschappelijke, 'objectieve' wijze kan worden vastgesteld of een bepaalde tekst nu tot de hoge of tot de lage literatuur gerekend moet worden. Dit lijkt me gezien de dynamiek en de diversiteit van zowel de literatuur als van de literatuurtheorie een onmogelijke opgave. Bovendien zou een dergelijke speurtocht naar 'de norm' niet stroken met mijn voornamelijk beschrijvende en analyserende doelstelling.¹ Mijn belangstelling gaat vooral uit naar de theoretische noodzaak van de dichotomie, dat wil zeggen: naar de argumenten waarmee men het zwart-wit-denken in de literatuur tracht te rechtvaardigen, te verklaren of gestalte te geven. Omdat ik deze redeneringen zo nodig ook van commentaar zal voorzien, zou ik mijn onderzoek vooral willen karakteriseren als een vorm van kritisch-beschrijvende literatuurfilosofie.

De vraag naar het hoe en waarom van de dichotomie kan nog nader gespecificeerd worden. Ten eerste zal natuurlijk ingegaan worden op de normen op grond waarvan een literair werk zoal tot de hoge dan wel tot de lage literatuur wordt gerekend. Hoe wordt de hoge van de lage literatuur onderscheiden? Welke kwaliteiten van een werk worden positief en welke worden negatief beoordeeld? Welke goede en slechte eigenschappen worden zoal aan goede en slechte literatuur toegeschreven? Waaraan herkent men de waarde van een literair werk? Aan welke eisen moet het voldoen wil het in aanmerking komen voor literaire waardering en waar dient het zich verre van te houden? Hoe verhouden deze eisen zich tot elkaar? Welke opposities structureren de waardering van literatuur? En hoe groot is de consensus hierover? In de beantwoording van deze vragen gaat het om de beschrijving van het *literair-esthetische aspect* van de dichotomie.

1. Vergelijk: "the social scientist's task is not to draw a dividing-line between the agents involved in [the cultural field], by imposing a so-called operational definition, which is most likely to be imposed on him by his own prejudices or presuppositions, but to describe a *state* (long-lasting or temporary) of [...] the frontier delimiting the territory held by the competing agents" (P. Bourdieu, 'The Field of Cultural Production, or: The Economic World Reversed', in: *Poetics* 12 (1983), p. 324).

Inleiding

Daarbij mag vermoed worden dat deze normen niet altijd zuiver literair of esthetisch van aard zijn: zij worden vaak ondersteund of gemotiveerd door noties uit de ethiek en de sociologie over bijvoorbeeld het effect van de literatuur op haar lezers en over haar maatschappelijke functie. Zo blijkt de lage literatuur niet alleen te worden afgewezen om haar literaire minderwaardigheid, maar ook omdat zij verondersteld wordt een slechte invloed te hebben op de gewenste cognitieve, morele en/of esthetische ontwikkeling van de lezer. Om inzicht te krijgen in het waarom van de dichotomie is het dus noodzakelijk deze *ethische dimensie* te expliciteren en te onderzoeken hoe dit aspect zich verhoudt tot de primair literaire normen.

Ook zal het probleem van de literaire waarde in een *sociale context* geplaatst worden. Zo suggereren termen als 'populaire' en 'massaliteratuur' dat de dichotomie een bepaald maatschappelijk aspect kent en de vraag is dan natuurlijk, waaruit dit bestaat. Wat is volgens de theoretici van de dichotomie het sociale effect van de hoge en de lage literatuur en welk belang heeft een samenleving erbij dat deze twee soorten literatuur zo streng van elkaar onderscheiden worden? Wie is er eigenlijk bevoegd om namens de gehele samenleving of 'Kulturgemeinschaft'¹ een literair waardeoordeel te vellen? Heeft de hoogte van de hoge literatuur misschien iets te maken met de sociale status van haar lezers (veelal de hoger opgeleiden) en hoe toevallig is het dat de lage literatuur vaak met de lagere sociale klasse(n) wordt geassocieerd? In hoeverre valt literaire kwaliteit samen met sociale kwaliteit? Draagt de dichotomie wellicht bij tot de instandhouding van maatschappelijke verschillen, ongelijkheid en/of onrechtvaardigheid? Hoe wezenlijk is het voor de hoge literatuur dat zij in de praktijk een tamelijk 'elitaire' aangelegenheid is? Ook deze dimensie van het dichotomieprobleem zal aan een nader onderzoek onderworpen worden.

Een volgend perspectief van waaruit ik de dichotomie wil belichten, betreft haar *historische context*. Is zij van alle tijden of kent haar geschiedenis bepaalde hoogte- en dieptepunten? Is de argumentatie altijd dezelfde of kunnen bepaalde motieven duidelijk gekoppeld worden aan een bepaalde fase in de literatuur-, de cultuur- of de algemene geschiedenis? Hoe is zij ontstaan en is zij aan het einde van de 20ste eeuw nog net zo actueel als honderd of tweehonderd jaar geleden? Hoe 'gedateerd' zijn de termen waarin zij beschreven wordt en hoe historisch zijn de argumenten waarmee zij verdedigd dan wel bekritiseerd wordt?

1. Deze tamelijk verheven term wordt o.a. gebezigd door Hans-Egon Hass, die in dit verband ook van een 'kulturelle Wertgemeinschaft' spreekt (H.-E. Hass, 'Literarische Wertung und Kulturgemeinschaft' (1959), in: N. Mecklenburg (red.), *Literarische Wertung. Texte zur Entwicklung der Wertungsdiskussion in der Literaturwissenschaft*. Tübingen: Niemeyer (dtv), 1977, pp. 41-47).

Inleiding

In het onderstaande zal mijn aandacht in het bijzonder uitgaan naar deze vier facetten (het literair-esthetische, het ethische, het sociologische en het historische aspect) van de dichotomie, waarbij ook ingegaan zal worden op de onderlinge samenhang en de wederzijdse beïnvloeding van deze factoren.

Daarbij zal ik mij beperken tot de moderne, westerse literatuurtheorie: het grootste accent zal liggen op de dichotomie in de huidige, 20ste eeuw die, zoals zal blijken, niet los gezien kan worden van de ontwikkelingen die zich vlak voor 1800 in de Europese (literaire) esthetica begonnen af te tekenen.

In de beschrijving van de dichotomie van de huidige eeuw zal ik mij vooral concentreren op het werk van de Duitse filosoof en kunstsocioloog Theodor W. Adorno (1903-1969) en van de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1930), die beiden een uitgewerkt antwoord pretenderen te geven op de vraag naar het hoe en waarom van de (moderne) dichotomie en die daarbij uitvoerig ingaan op tenminste een aantal van de hierboven genoemde vier aspecten. Mijn keuze voor deze invloedrijke theoretici wordt tevens gemotiveerd door het feit dat zij allebei een zeer uitgesproken visie op de dichotomie hebben en dat zij elkaar op enkele essentiële punten (met name ten aanzien van het sociologische aspect) radicaal tegen lijken te spreken.¹ Door hun analyses en standpunten met elkaar te confronteren hoop ik te komen tot een zo breed mogelijk theoretisch inzicht in de dichotomie.

Een consequentie van de keuze voor Adorno en Bourdieu is echter wel, dat het moeilijk wordt me te bepalen tot alleen de literatuur. De dichotomie blijkt namelijk niet alleen een literair probleem te zijn; zij is ook van belang in bijvoorbeeld de beeldende kunst (kunst versus kitsch) en de muziek (klassiek versus pop). De termen waarin Adorno en Bourdieu haar bespreken zijn meestal van algemeen kunst- of zelfs cultuurtheoretische aard.² Ik zou me natuurlijk kunnen beperken tot die passages in hun werk, waarin uitdrukkelijk gerefereerd wordt aan de dichotomie in de literatuur, maar dan zou de oogst, vrees ik, erg mager worden. Ik kies er daarom voor hen in hun algemenere, esthetische benadering te volgen, al zal ik me daarbij geregeld afvragen in hoeverre hun uitspraken gelden voor het specifieke gebied van de literatuur.

Al deze overwegingen en keuzen leiden ertoe dat de vraag waarop dit onderzoek een antwoord probeert te vinden, scherper geformuleerd luidt:

1. "Adorno is particularly appropriate to set in dialogue with Bourdieu" (E. Wilson, 'Picasso and Pâté de Foie Gras: Pierre Bourdieu's Sociology of Culture', in: *Diacritics* 18 (1988), nr. 2, p. 49).

2. Dit is tevens het geval bij M. Calinescu, *Faces of Modernity. Avant-Garde - Decadence - Kitsch*. Bloomington etc.: Indiana U.P., 1977.

Inleiding

'Hoe en waarom wordt er in de moderne kunsttheorie een principiële dichotomie aangebracht tussen 'hoge' en 'lage' kunst en literatuur?'

Daarbij ga ik als volgt te werk. Eerst zal een hoofdstuk (II) gewijd worden aan de vraag naar hoe de moderne dichotomie is ontstaan, op welke samenloop van historische omstandigheden zij een reactie was, hoe zij zich naderhand heeft ontwikkeld en welke thema's in deze discussies een rol speelden. De aandacht daarin zal, gezien de herkomst van Adorno en Bourdieu, vooral liggen op de situatie in Frankrijk en het Duitse taalgebied.

Vervolgens zal ik in hoofdstuk III Adorno's analyse van en visie op de dichotomie kritisch bespreken: wat verstaat hij onder 'cultuurindustrie' en 'authentieke kunst'; hoe verklaart en beoordeelt hij deze verschijnselen; hoe verhouden ze zich volgens hem tot elkaar; en hoe actueel is zijn visie nog? In het vierde hoofdstuk worden dezelfde vragen gesteld ten aanzien van Bourdieu's onderscheid tussen de legitieme en de illegitieme smaak en cultuur. Met name (maar niet alleen) naar aanleiding van dit hoofdstuk moet ik al bij voorbaat een beroep doen op de welwillendheid van de lezer ten aanzien van de grote hoeveelheid tekst die ik mij in onze toch zo haastige tijden nog meen te kunnen permitteren om tot mijn misschien niet eens zo opzienbarende conclusies te komen. Mijn excuus voor de omvang van dit specifieke hoofdstuk luidt, dat het niet alleen ingaat op Bourdieu's dichotomietheorie, maar ook uitgegroeid is tot een tamelijk uitgebreid overzicht van de reacties op zijn algemenere werk, dat om temporele en disciplinaire redenen nog niet al even ingeburgerd geacht mag worden als dat van Adorno of Kant.

Daarna worden in hoofdstuk V hun theorieën nauwkeurig met elkaar vergeleken en geconfronteerd: in hoeverre stemmen hun visies met elkaar overeen, in hoeverre verschillen zij van elkaar en valt er iets te zeggen over hun afzonderlijke of eventueel gezamenlijke gelijk? En wat levert dat op voor de beoordeling van de huidige literatuur, kunst en cultuur?

Op basis van het op deze manier verworven inzicht zal ik tot slot een (persoonlijke) blik werpen op de toekomst van de dichotomie. Welke van de argumenten die ooit haar grondslag vormden, zijn nog van toepassing op de actuele culturele verhoudingen en hoe overtuigend zijn zij nu nog? Kan het literaire waardeoordeel nog aanspraak maken op ieders instemming en wat zijn de gevolgen van het antwoord op deze vraag voor de dichotomie? Hoe kan naar mijn mening vandaag het begrip esthetische en/of literaire kwaliteit nog gedefinieerd worden?